Низами Кәнчәви — 850

ХАЛГ МӘРАСИМЛӘРИНИН ТӘСВИРИ

Низами Кәнчәвинин әсәрләриндә тәрәннүм едилән халг мәрасимләри мүасир дөврдә дә јени сәсләнир. Һәмин мәрасимләр Азәрбајчан халгынын мәишәтиндә көк салмыш чох гәдим, зәнкин, һәмишәјашар ән'әнәләрлә бағлыдыр.

Даһи сәнәткар әсәрләриндә мүхтәлиф дилли, мүхтәлиф адәтли гәһрәманлары гәләмә алса да, даим доғма халгымызын адәтләринә садиг галмышдыр. Исмәтли азәрбајчанлы гызы илә, һәр кәсин өзүнә ујғун шәхслә аилә гурмасыны арзу едән шаир «Хосров вә Ширин» әсәриндә јазыр:

Намуслу јар олсун, —
һәр дәрддән һалы,
Товузун јолдашы товуз
олмалы.

Мә'лумдур ки, аиләнин әсасы тојда рәсмиләшир. Та гәдимдән башламыш бу күнә кими тој мәрасими нәинки ики аиләнин, гоһумларын, һәтта, бүтүн елин, обанын шәнлик мәнлисинә чеврилмишдир. Халгымызын нәчиб хүсусијјәтләрини өзүндә әкс етдирән тој мәрасиминин әсасы тојагәдәрки бир сыра адәт вә ән'әнәләрдә (мәсәлән, гызбәјәнмә, «һә» вермә («һәри»), «бәлкә», јахуд нишан, нишангабағы гајтармаг, гыз евинә палтар кәтирилмәси— палтаркәсди (парчабичди), кәбинкәсмә, хынајахды, гызын оғлан евинә кәтирилдији күн) ичра олунур. Әввәлләр евләнәнләрин әксәријјәти, адәтән тој күнү бир-бирләрини көрәр, јахуд кәнчләр булаг башында, мүәјјән халг бајрамларында, јајда јајлаға кедәркән, тәһсил аларкән, дикәр шәхсләрин тә'рифинә әсасән вә с. көрүшәрдиләр.

Гызбәјәнмә мәрасиминә Низаминин мүхтәлиф әсәрләриндә раст кәлирик. Мәсәлән, «Лејли вә Мәчнун»да охујуруг:

Орада бакирә бир инчи
варды,
Сырада Гејс илә бир
отурарды...
...Гејс ону көрдүкдә
һејрәтдә галды,
Она көнүл верди,
көнлүнү алды.

«Лејли вә Мәчнун» әсәринин дикәр һиссәләриндә, «Хосров вә Ширин»дә гызбәјәнмә мәрасиминин тәсвири верилмишдир. Шапур Ширинин әсрарәнкиз көзәллијини Хосрова данышыр. Бу тә'рифдән сонра Ширинә говушмаг һәвәси дахилән Хосрову нараһат едир.

Хосров бу сөһбәтдән
нараһат олду,
Гәлби севда илә, һәјәчанла
долду.
Бүтүн күнү ону
дүшүнүрдү һеј,
Јохду хәјалында ондан
башга шеј.

Еләчә дә Шапурун Хосрову Ширинә тә'рифләмәси вә онун әксини көстәрмәси илә бу көзәлин гәлбиндә хош дујғулар баш галдырыр. Хосровун мәһәббәтлә көндәрдији үзүјү Шапур Ширинә вердикдә, о, үзүјү гәбул едир:

Хосров көндәрдији үзүјү
верди,
«Ал» деди, үзүнү она
чевирди.

«Једди көзәл»дә рус гызынын Бәһрам үчүн сөјләдији нағылда кәнч оғлан вә гыз арасындакы суал-чавабла гыз тәрәфиндән дә оғлана үзүквермә адәти белә нәгл олунур:

Бу дәфә кәтүрүб о
пәричамал
Бир үзүк јоллајыб,
ејләди суал...
Оғлан алан кими бахыб
јохлады,
Тахды бармағына әзиз
сахлады.

Азәрбајчан халг адәтинә көрә, оғул евләндирмәк истәјән аиләләр мәсләһәтләшир, сонра елчи кәтмәк гәрарына кәлирләр. Әввәлчә, гыз евинә сөз алмаға нәнә, ана, јахуд бачы кедәрди. Бу «кағыз билмәк», «кағыз арамаг», өјрәнмәк адланырды. Сонра оғланын атасы, анасы, әмиси, дајысы ел ағсаггаллары илә бәрабәр «һәнә» (һәри) алмаға кедәрдиләр. Разылыг әламәти олараг сүфрәјә ширин чај вериләрди. Бир нечә күн сонра «бәлкә», јахуд нишан оларды. Нишанда гыз үчүн үзүк, јајлыг-көләғајы апарардылар.

Низами јарадычылығында елчи көндәрмәк адәти бир нечә јердә тәсвир едилмишдир. Бу мәрасим «Лејли вә Мәчнун»да белә верилир:

Бүтүн ағсаггаллар данышды
бир-бир
Бу олду мәсләһәт, бу олду
тәдбир:
«О көзәл тајфанын
инчисини биз
Бизим бу кәвһәрә тај
етмәлијиз».

Адәтә көрә, елчиләр мәгсәдләрини гыз евиндә билдирәр, сонра да «һә», ја «јох» чавабыны алар, евләринә јолланардылар. Мәсәлән, Мәчнунун атасы елчиликдә Лејлинин атасына мүрачиәтиндә дејир:

Деди ки: — Мәгсәдим
гоһум олмагдыр,
Ики кәнч көзүнә ишыг
салмагдыр.
...Бил ки, мәһәббәтлә,
кәбинлә сәндән
Гызыны оғлума
истәјирәм мән.

Һабелә, јенә дә «Лејли вә Мәчнун»да Ибн Сәламын Лејлијә, «Хосров вә Ширин»дә Хосровун Шәкәрә, «Искәндәрнамә»дә Искәндәрин Рәвшәнәјә елчи көндәрмәсиндә дә халгымыза махсус елчилик мәрасими гәләмә алынмышдыр.

«Хосров вә Ширин»дә охујуруг:

Тез елчи көндәрди,
алды Шәкәри...

Тој әрәфәсиндә кәбинин дин хадимләри тәрәфиндән кәсилмәси дә Низами јарадычылығында өз әксини тапмышдыр. «Хосров вә Ширин»дә шаир јазыр:

Әлиндән тутараг
Ширинин шаһ
Әмр етди, мә'бәддә
кәсилсин никаһ.
Лазыми һазырлыг
көрүб кәлинчин,
Мө'бид гајдасыјла
кәсилди кәбин.

Тој күнү гызларын хына јахмалары «Хосров вә Ширин» әсәриндә белә изаһ олунур:

Бир ај позулмады
тојун аһәнки,
Өз јериндә галды
бәзәји, рәнки.
Һүмејла, Сәмәнтүрк,
бир дә Һүмајун
Етди әлләрини хынајла
күлкүн.

Кәлин оғлан евинә апарылмаздан әввәл валидејнләр гыза хејир-дуа верирләр. «Искәндәрнамә»дә охујуруг:

Деди Рәвшәнәјә
севимли ана:
— Кедирсән Искәндәр
шаһын јанына.
...Сачындан хидмәтә
бағларсан кәмәр,
Талејин сәнә дә сәадәт верәр.

Халгымызын адәтинә көрә, тој күнү кәлин үчүн кәрдәк гурардылар. «Искәндәрнамә»дә дә ејни адәтә раст кәлинир:

Алдылар падшаһа махсус
кәрдәјә,
Һәр тәрәф сарылды
ипәк пәрдәјә.

Үмумијјәтлә, улви һиссләрлә әсасы гојулан вә тој адәти илә рәсмиләшән Азәрбајчан аиләләри халгымызын варлығыны јашадыр. Халгымызын тој адәтләрини мүшаһидә етмиш даһи Низами, бу шән мәрасимин бүтүн мәрһәләләрини өз дүһасы илә даһа да зәнкинләшдирәрәк сөз мирварилерини сәф мисралара дүзмүш, һәмин инчиләр нәсилдән-нәслә салынан көрпүләри ашараг јашамыш, бу күнүмүзә кәлиб чатмышдыр.

Нәркиз ГУЛИЈЕВА,
Азәрбајчан Республикасы Тарих Институтунун елми ишчиси, тарих елмләри намизәди.

Бу јазыдан мәнә чатачаг гонорары Шымых Тәшкилат Комитәсинин 700901 нөмрәли һесабына кечүрмәјинизи хаһиш едирәм.